

DOI: 10.31866/2617-7943.2.2.2019.188481

УДК 929Клейн

ЕПОХА Л. С. КЛЕЙНА**Сергій Пустовалов***Доктор історичних наук, професор;**e-mail: pustovalovsergej@yahoo.com; ORCID: 0000-0003-3026-6224**Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна*

Світова археологічна, антропологічна та історична науки зазнали важкої втрати. На 93 році життя 7 листопада 2019 року в Санкт-Петербурзі помер Лев Самуїлович Клейн. Викладач Ленінградського – Петербурзького університету, він читав лекції у Віденському, Західно-Берлінському, Копенгагенському, Даремському, Люблянському, Туркському, Вашингтонському університетах. В Мадриді, Кембриджі, Оксфорді, Стокгольмі Лев Самуїлович Клейн виступав з доповідями. У його науковому доробку понад 800 статей та понад 20 монографій з найрізноманітнішої гуманітарної проблематики.

Лев Самуїлович був моїм науковим керівником всі роки навчання в Ленінградському університеті. Я працював у нього в експедиції. По закінченні вишу ми продовжували спілкуватися, обмінюватися інформацією, ділитися планами. Він давав мені поради, намагався допомогти захистити докторську дисертацію. Я вдячний долі за можливість знати таку видатну людину протягом майже 40 років, чути його думки з найрізноманітніших питань археології.

Л. С. Клейн народився в Вітебську 2 липня 1927 року в інтелігентній родині. З дитинства він вивчав декілька іноземних мов, вчився грі на фортепіано, писав вірші та малював. Як і тисячі хлопців, сімнадцятирічний Лев Клейн пішов добровольцем на фронт. По закінченні війни, він отримує освіту в Ленінградському університеті. Йому поталанило вчитися в Володимира Яковича Проппа, Михайла Іларіоновича Артамонова, Володимира Васильовича Мавродіна. Музеї, бібліотеки Ленінграда, зустрічі з видатними ученими, цілеспрямованість, гострий аналітичний розум, неабиякий талант дослідника обіцяли яскравий та швидкий науковий злет. Проте, після закінчення університету Л. С. Клейн змушений був покинути археологію та зайнятися педагогічною практикою. Але Клейн є Клейн! Лев Самуїлович написав дисертацію з педагогіки (Клейн, 2010с, с. 86). Гадаю, він міг би написати дисертацію на будь-яку тему, за яку взявся б, оскільки завжди всебічно та глибоко її вивчав, провадив глибокий науковий аналіз, ставив нові проблеми, організовував дискусії, робив узагальнюючі висновки. Недаремно І. М. Дьяконов вважав, що гомерівські дослідження мусять рухатися в новому напрямку після Гомерівських студій Клейна. Існує думка, що відкриття, які зроблені в Гомерівських студіях, можуть бути зіставлені з археологічними досягненнями Л. С. Клейна.

167

На початку 60-х років Лев Самуїлович здобуває можливість продовжити археологічну освіту в аспірантурі ЛДУ. Наприкінці 60-х років, Л. С. Клейн захищає кандидатську дисертацію з походження катакомбної культури (1968), яка за обсягом дорівнювала докторській дисертації. Він стає асистентом кафедри археології ЛДУ. Навколо нього формується коло однодумців та учнів. Виходить друком їх перша наукова збірка «Проблеми археології» (Клейн & Артамонов, 1968).

Невдовзі Л. С. Клейн стає начальником Новочеркаської археологічної експедиції (1969). Водночас розкриваються нові сторони його особистості: організатора, археолога-польовика. В експедиції Л. С. Клейн мав абсолютний авторитет. На експедиційному штандарті був зображений лев у геральдичній позі з лопатою та в окулярах. Л. С. Клейн обходив всі кургани, слідував за дотриманням методики, радив, пропонував свої рішення. Харчувався він разом з експедицією, віддаючи до загального казана всі свої досить великі польові, оскільки студенти забезпечувалися тоді недостатньо. І в експедиції Лев Самуїлович постійно працював над своїми текстами. Під настрій, після вечері, він міг розповісти яку-небудь цікаву історію. Вони були настільки жваві та образні, що запам'яталися мені на все життя.

Над робочим столом Льва Самуїловича висіли плани роботи: на тиждень, місяць, рік, на все життя. Більша їх частина була ним виконана. З 70-х років ХХ століття його приваблювала теорія археології. Згодом у Льва Самуїловича виходить друком перша фундаментальна праця з теорії – «Археологические источники» (1978).

У вісімдесяті роки на долю Л. С. Клейна випадають важкі випробування: арешт, табір, безробіття, цькування в наукових часописах, спроби викреслити його з наукового життя (Клейн, 2010b; 2010c). Я переживав за нього, вважав, що такий яскравий талант не вдасться замовчати і продовжував посилатися на нього у своїх публікаціях.

Після звільнення, Лев Самуїлович блискавично швидко повернувся у науку. Після закономірного звільнення він з потроєною енергією працює, наче прагне надолужити змарнований у таборі час. Та навіть зона стає предметом його наукового зацікавлення. За матеріалами кримінальної ієрархії зони він пише статтю про становлення ієрархічних суспільств давнини.

Ще не влаштувавшись на роботу, він починає займатися дослідженням Гомерівського епосу, друкується в «Народах Азії и Африки», «Вестнике древней истории», інших престижних виданнях. До кінця 80-х років ізоляції Л. С. Клейна вже не існувало. Детально цей складний період життя він описав у своїх книгах (Клейн, 2010b; 2010c).

90-ті на наступні роки стали роками світового визнання заслуг Л. С. Клейна. Виходять друком російськомовне видання «Археологічної типології» (1991), «Феномен советской археологии» (1993b), «Перевернутый мир» (1993a), доопрацьоване видання «Археологических источников» (1995), «Анатомия Иллиады» (1998), «Другая любовь: Природа человека и гомосексуальность» (2000), «Введение в теоретическую археологию» (2004a), «Воскрешение Перуна. К реконструкции восточнославянского язычества» (2004b), «Древние миграции и происхождение индоевропейских народов» (2007), «Новая археология (Критический анализ теоретического направления в археологии Запада)» (2009), перероблене видання

«Перевернутого мира» (2010b), «Формула Монтеллиуса» (2010d), «Трудно быть Клейном» (2010c), «История археологической мысли» (2011).

В 1991 році я брав участь в організації запрошення Л. С. Клейна до Інституту археології України для виступу з теорії археології. Лев Самуїлович відразу позитивно відгукнувся. Це була яскрава подія в житті Інституту археології. В 90-ті – 2000 роки Л. С. Клейн викладає та робить доповіді у багатьох університетах Європи та Америки. Його теоретичні погляди отримують світове визнання, а його вклад до теорії археології став темою спеціальної наукової конференції, яка відбулася на початку 2012 року в м. Бірмінгем.

Л. С. Клейн був одним з найяскравіших представників світової теоретичної археології. Його «История археологической мысли» також як й «История антропологической мысли» мають бути на столі будь-якого археолога та культурного антрополога. «История археологической мысли» – це унікальний вступ до науки, історія розвитку, розкриття перспектив науки археології. Лев Самуїлович познайомив нас з західними археологами, а західних – з нашими. Він систематизував різноманітні підходи дослідження та ввів їх до загальних рамок теоретичних уявлень науки. До безсумнівних досягнень Клейна можна віднести відкриття кардинальних відмінностей між класифікацією та типологією, роль передзнання для побудови працюючої типології. Він висловив ідею про можливість застосування теорії комунікації до культурної еволюції, що є дуже важливою для розвитку антропології та археології. Систему головних принципів археології Клейн побачив розколотою на дві суперечливі системи, що має значення не тільки для археології. Вагомим є внесок Л. С. Клейна у становлення теорії міграції за археологічними даними. Значною є роль робіт Л. С. Клейна в дослідженні східнослов'янської археології, у дослідженнях Гомерівського епосу. Блискучими є переклади Клейна західних істориків та археологів.

Л. С. Клейн залишив величезну спадщину в науці, белетристиці, пригодницькому та детективному жанрі. Можна сказати, що Лев Самуїлович Клейн – це ціла епоха. Сьогодні вона завершилася. Але книги Л. С. Клейна ще довго будуть визначати напрямки розвитку світової археології.

Список посилань

- Клейн, Л.С. (1968). *Происхождение донецкой катакомбной культуры*. (Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук). Институт археологии (Ленинградское отделение) Академии наук СССР, Ленинград.
- Клейн, Л.С. (1978). *Археологические источники*. Ленинград: Ленинградский университет.
- Клейн, Л.С. (1991). *Археологическая типология*. Ленинград: Академия наук СССР.
- Клейн, Л.С. (1993а). *Перевернутый мир*. Санкт-Петербург: Фарн
- Клейн, Л.С. (1993б). *Феномен советской археологии*. Санкт-Петербург: Фарн.
- Клейн, Л.С. (1995). *Археологические источники* (2-е изд.). Санкт-Петербург: Фарн.
- Клейн, Л.С. (1998). *Анатомия Иллиады*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет.
- Клейн, Л.С. (1999). Миграция: археологические признаки. *Stratum plus*, 1, 52-71.

- Клейн, Л.С. (2000). *Другая любовь: Природа человека и гомосексуальность*. Санкт-Петербург: Фолио-Пресс.
- Клейн, Л.С. (2004a). *Введение в теоретическую археологию* (Кн. 1-2). Санкт-Петербург: Бельведер.
- Клейн, Л.С. (2004b). *Воскрешение Перуна: Реконструкции восточнославянского язычества*. Санкт-Петербург: Евразия.
- Клейн, Л.С. (2007). *Древние миграции и происхождение индоевропейских народов*. Санкт-Петербург.
- Клейн, Л.С. (2009). *Новая археология: (Критический анализ теоретического направления в археологии Запада)*. Донецк: Донецкий национальный университет.
- Клейн, Л.С. (2010a). *Время кентавров: Степная прародина греков и ариев*. Санкт-Петербург: Евразия.
- Клейн, Л.С. (2010b). *Перевернутый мир* (2-е изд.). Донецк: Донецкий национальный университет.
- Клейн, Л.С. (2010c). *Трудно быть Клейном: Автобиография в монологах и диалогах*. Санкт-Петербург: Нестор-История.
- Клейн, Л.С. (2010d). *Формула Монтелиуса: Шведский рационализм в археологии Мальмера*. Донецк: Донецкий национальный университет.
- Клейн, Л.С. (2011). *История археологической мысли*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет.
- Клейн, Л.С., & Артамонов, М.И. (Ред.). (1968). *Проблемы археологии* (Вып. 1). Ленинград: Ленинградский университет.

References

- Klejn, L.S. (1968). *Proiskhozhdenie donetckoi katakombnoi kultury [The origin of the Donetsk catacomb culture]*. (Abstract of PhD Dissertation). Institute of Archeology of the USSR Academy of Sciences, Leningrad [in Russian].
- Klejn, L.S. (1978). *Arkheologicheskie istochniki [Archaeological sources]*. Leningrad: Leningrad University [in Russian].
- Klejn, L.S. (1991). *Arkheologicheskaja tipologija [Archaeological typology]*. Leningrad: USSR Academy of Sciences [in Russian].
- Klejn, L.S. (1993a). *Perevernutyi mir [Inverted world]*. St. Petersburg: Farn [in Russian].
- Klejn, L.S. (1993b). *Fenomen sovetskoj arkheologii [The phenomenon of Soviet archeology]*. St. Petersburg: Farn [in Russian].
- Klejn, L.S. (1995). *Arkheologicheskie istochniki [Archaeological Sources]* (2nd ed.). St. Petersburg: Farn [in Russian].
- Klejn, L.S. (1998). *Anatomiia Illiady [Anatomy of the Iliad]*. St. Petersburg: St. Petersburg University [in Russian].
- Klejn, L.S. (1999). *Migratcii: arkheologicheskie priznaki [Migration: archaeological evidence]*. *Stratum plus*, 1, 52-71 [in Russian].
- Klejn, L.S. (2000). *Drugaja liubov: Priroda cheloveka i gomoseksualnost [Other love: Human nature and homosexuality]*. St. Petersburg: Folio-Press [in Russian].
- Klejn, L.S. (2004a). *Vvedenie v teoreticheskuiu arkheologiju [Introduction to Theoretical Archeology]* (Pt. 1-2). St. Petersburg: Belveder [in Russian].

- Klejn, L.S. (2004b). *Voskreshenie Peruna: K rekonstrukcii vostochnoslavianskogo iazychestva* [The Resurrection of Perun: Towards a Reconstruction of East Slavic Paganism]. St. Petersburg: Evraziia [in Russian].
- Klejn, L.S. (2007). *Drevnie migratsii i proiskhozhdenie indoevropeiskikh narodov* [Ancient migrations and the origin of the Indo-European peoples]. St. Petersburg [in Russian].
- Klejn, L.S. (2009). *Novaia arkeologija: (Kriticheskii analiz teoreticheskogo napravleniia v arkeologii Zapada)* [New archeology: (A critical analysis of the theoretical direction in archeology of the West)]. Donetsk: Donetsk National University [in Russian].
- Klejn, L.S. (2010a). *Vremia kentavrov: Stepnaia prarodina grekov i ariev* [Centaur time: Steppe ancestral home of Greeks and Aryans]. St. Petersburg: Evraziia [in Russian].
- Klejn, L.S. (2010b). *Perevernutyi mir* [Inverted world] (2nd ed.). Donetsk: Donetsk National University [in Russian].
- Klejn, L.S. (2010c). *Trudno byt Kleinom: Avtobiografiia v monologakh i dialogakh* [It's hard to be Klein: An autobiography in monologues and dialogues]. St. Petersburg: Nestor-Istoriia [in Russian].
- Klejn, L.S. (2010d). *Formula Monteliusa: Shvedskii ratsionalizm v arkeologii Malmera* [Montelius formula: Swedish rationalism in the archeology of Malmer]. Donetsk: Donetsk National University [in Russian].
- Klejn, L.S. (2011). *Istoriia arkeologicheskoi mysli* [History of archaeological thought]. St. Petersburg: St. Petersburg University [in Russian].
- Klejn, L.S., & Artamonov, M.I. (Eds.). (1968). *Problemy arkeologii* [Archeology problems] (Iss. 1). Leningrad: Leningrad University [in Russian].